

Journal of Natural Sciences

№3
(2021)

<http://natscience.jspi.uz>

<u>ТАХРИР ХАЙЪАТИ</u>	<u>ТАХРИРИЯТ АЪЗОЛАРИ</u>
<p>Бош мухаррир – У.О.Худанов т.ф.н., доц.</p> <p>Бош мухаррир ёрдамчиси-Д.К.Мурадова PhD, доц.</p> <p>Масъул котиб- Д.К.Мурадова</p>	<ol style="list-style-type: none">1. Худанов У – Табиий фанлар факултети декани, т.ф.н., доц.2. Кодиров Т- к.ф.д, профессор3. Абдурахмонов Э – к.ф.д., профессор4. Султонов М-к.ф.д, доц5. Рахмонкулов У-б.ф.д., проф.6. Хакимов К –г.ф.н., доц.7. Азимова Д- б.ф.н.8. Мавлонов Х- б.ф.д., доц9. Юнусова Зебо – к.ф.н., доц.10. Гудалов М- фалсафа фанлари доктори (география фанлари бўйича) (PhD)11. Мухаммедов О- г.ф.н., доц12. Хамраева Н- фалсафа фанлари доктори (биология фанлари бўйича) (PhD)13. Рашидова К- фалсафа фанлари доктори (кимё бўйича) (PhD), доц14. Мурадова Д- фалсафа фанлари доктори (кимё фанлари бўйича) (PhD), доц
<p>Муассис-Жиззах давлат педагогика институти</p>	
<p>Журнал 4 марта чиқарилади (хар чоракда)</p>	
<p>Журналда чоп этилган маълумотлар аниқлиги ва тўғрилиги учун муаллифлар масъул</p>	
<p>Журналдан кўчириб босилганда манбаа аниқ кўрсатилиши шарт</p>	

Жиззах давлат педагогика институти Табиий фанлар факултети

Табиий фанлар-Journal of Natural Sciences-электрон журнали

[/http://www.natscience.jspi.uz](http://www.natscience.jspi.uz)

ZOMIN SHIFOBAXSH O'SIMLIKLARINING HUSUSIYATLARI

L.M.Qurbanova¹, D.N.Qurbonova²
[gmail:latofatqurbonova@gmail.com](mailto:latofatqurbonova@gmail.com)

¹*Jizzax Politexnika institute,*

²*Zomin Ibn Sino maktabi*

Annotatsiya- Zomin hududida o'sadigan dorivor o'simliklarning botanik tarifi, geografik tarqalishi, xalq tabobatida ishlatilishi, ulardan xom oshiyolar tayyorlash, tashqi ko'rinishi, qadoqlari, damlama va suyultirilgan xolatlari, kimyoviy va farmakalogik xususiyatlari bilan bir qatorda shifobaxsh xususiyatlari yoritilgan.

Kalit so'z- shifobaxsh, farmakologik, ekologik, xususiyat, xalq tabobati, giyohlar, fitoterapiya, o'simlik.

Annotation- Botanical tariffs, geographical distribution, use in folk medicine, preparation of raw materials, their appearance, packaging, tinctures and dilutions, chemical and pharmacological properties, as well as medicinal properties of medicinal plants growing in the territory of Zaamin are described.

Keywords- medicinal, pharmacological, ecological, feature, folk medicine, herbs, phytotherapy, herbal.

Zomin tumani turli dorivor moddalarning manbai hisoblangan, shifobaxsh o'simliklarga nihoyatda boy tumandir. Sintetik kimyo jadal rivojlanayotgan davrda aksariyat dori-darmonlar kimyoviy yo'l bilan tayyorlansada, 40-45% dorivor pereparatlar dorivor o'simliklardan tayyorlanadi. Xalq tabobatida turli kasalliklarga qarshi tabiiy giyohlardan foydalanish qadimdan ma'lum.[1;2] Dorivor giyohlarning ko'pchiligi yovvoyi holda o'tloqlarda, tog' yonbag'irlarida qir-adirlarda ariq daryo bo'ylarida, ekinzorlarda o'sadi. Sintetik yo'l bilan olingan har bir kimyoviy dorivor pereparatlarni uzoq vaqt davomida qabul qilish inson organizmida o'zgarishlar, ayniqsa allergik kasalliklarning avj olishiga sabab bo'lmoqda. Shifobaxsh giyohlar esa bemorlarga ko'proq samarali va bezararligi bilan bugungi kunda ehtiyoj ortib bormoqda. Shifobaxsh giyohlarning xalq tabobati va ilmiy tabobatda qo'llanilishi, turli kasalliklarni davolashda ishlatiladigan giyohlardan yig'malar tayyorlash qadimdan ma'lum. [3] Zomin tumanidagi shifobaxsh giyohlardan foydalanishda ekologik muvozanatga ta'sir etmagan holda ularni vaqtiga qarab yig'ishtirib olib va damlama tayyorlash qoidalariga rioya qilish lozim. Bizning maqsadimiz Zomin tumanida xilma xil o'simliklar dunyosining o'ziga xos noyob xususiyatlarini tanishtirish va shu tariqa dorivor o'simliklarni asrab avaylashga da'vat etishdir. Mustaqil vatanimizning har go'shasi o'ziga yarasha qadr- qimmat va fayz barakaga

egaligi hech kimga sir emas. Har bir inson o'z yurt qadr-qimmatiga yetib, suyub, faxrlanib yashashi ko'ngillarga taskin beradi. Zero, Vatanning har misqol tuprog'i, ko'zlarga to'tiyo, har bir giyohi aziz va mo'tabar. [4;6-8] Xususan jannat makon Zomin diyori haqida faxrlanib so'zlasak mubolag'a bo'lmaydi. Zominning ulug'vor tog'lari, jonga orom beruvchi soyalari, betakror va maftunkor archazorlari hayvonot dunyosi, shifobaxsh o'simlik olami kimlarni lol qoldirmagan deysiz!

Avstriyalik olim, professor Xitxok Zomin tabiatini Shvetsariyaga o'xshatganligi bejiz emas. Mana shu satrlarning o'zi ko'nglimizga olam - olam faxr tuyg'usini bag'ishlaydi. Ulug' alloma, Sharq tibbiyoti otasi – Abu Ali ibn Sino qalamiga mansub kitoblarda tilga olingan shifobaxsh o'simliklarning ko'p turlari Zominda uchraydi. Bu o'z navbatida bizni shifobaxsh o'simlik dunyosi bilan yaqindan tanishib malaka oshirishga undaydi. [1;5]

Juda ko'p o'simlik turlari shifobaxsh, dori-darmonlik xususiyatiga egadir. Ularning dorivorlik quvvat beruvchi kuchlari nima bilan bog'liq? O'simliklar biologik aktiv moddalarni sintez qiladi. O'simlik xom-ashyolaridan dori-darmon tayyorlashda farmokologik ahamiyatga ega bo'lgan oqsillar, yog'lar, karbon suvlar, alkaloidlar, efir moylari, saponinlar, flavanoidlar va boshqa biologik aktiv moddalar muhim rol o'ynaydi. [9;10]

Alkaloidlar-o'simliklarning turli organlarida to'planadigan azot saqlovchi va ishqor xususiyatiga ega organik birkmalardan tashkil topgan modda, Alkanlardan morfin, papaverin, xinin, kofein kabi turli xil dori-darmonlar ishlab chiqarishda xom ashyo vazifasini o'taydi.

Flavanoidlar-o'simlik organlarida asosan sariq bo'yoq (pigment) holda uchraydi. Ular spazmolitik va balg'am ko'chiruvchi ta'sirga ega yallig'lanish hamda 12 barmoqli ichak jarohatlarini davolashda yuqori samarilidir.

Glikozidiar -o'simlik organida eng ko'p to'planib qandli glkozid va qandsiz aglikon komponentlariga bo'linadi. Glikozidiar yurak qon tomir sistemasiga ta'sir etuvdii boshqa moddalardan farqli o'laroq o'z ta'sirini to'g'ridan -to'g'ri yurakka o'tikazadi. Adichiq glkozidlar esa oshqozon ichak yo'llarining ish qobiliyatini oshiradi, ishtahani ochib ovqat hazm bo'lishini yaxshilaydi.

Saponinlar-o'simlikning bargida organlarida bo'lib, uning miqdori hamda sifati o'simliklarning rivojlanish davriga qarab o'zgarib turadi. O'simlikning ildiz organida juda yuqori bo'ladi. Saponinlardan tayyorlangan dori-darmonlar tabobatda balg'am ko'chish, siydik haydashda va yallig'lanishda ishlatiladi.

Efir moylari-o'simlikning hamma organlarida hosil bo'ladi. Komponentlari uglevodorod, spirt, aldegit, keton, fenol, lakton, efir ximin kislota, azotli birikmalar va boshqa moddalar kiradi. Efir moylari asosida tayyorlangan dori-darmonlar

balg'am tashlovchi, antiseptik bakterioseptik xususiyatiga ega, ayrim turlari organizmni sovutadi, tinchlantiradi.

Vitaminlar – O'simlikning barcha organlarida saqlanadi. Vitaminlar inson to'qimalari uchun doimiy va zarur komponentlardan hisoblanib modda almashuvida faol ishtirok etadi. Organizmning turli kasalliklardan himoyalaniş qobiliyati oshiradi. Vitaminlar lotin harflari va sonlari bilan belgilanadi.

Aitotsionlar-o'simliklarning guli, mevasi hamda urug'larida ko'proq bo'ladi. Meditsinada kvartsetin va rutin moddalaridan tayyorlanadigan dori-darmonlar ko'proq qo'llanilad. Ular yurak qon tomir, qon ketishi, oshqozon yarasi qon bosimi oshishi kabi kasalliklarga qarshi ishlatiladi.

Tannid-ayrim o'simliklarning bargi, mevasi, po'stlog'i, ildizi va tuganaklarida to'planadi. Tannid teri oshlash sanoati uchun muhim hom ashyodir. Tibbiyotda oshqozon ichak kasalliklarini oldini oluvchi, bakterioseptik modda tariqasida ishlatiladi.

Organik kistotalar-o'simlikning hujayra shirasida uchraydi. O'simlikning barcha organlarida, mevalarda(olma, limon), vino, shovul, chumoli, askarbin kislotalar holida bo'ladi. Organizmda organik kisbtalar modda almashinuvida ishtirok etadi. O't suyuqligi va pankreatik shiraning ajralishiga ta'sir ko'rsatadi.

Fermentlar-o'simlik to'qimalarida paydo bo'ladi, Ular mevalarda ko'proq to'planadi hamda moddalar almashinuvida faol ishtirok etadi.

Fitontsitlar -o'simlik organida to'planib, mikroorganizmlarni qirib yuborish xususiyatiga ega bo'lgan organik moddalardan hisoblanadi. Bu moddalarni o'simlik antiboitigi yoki fiontsitlari deyiladi va yuqumli kasalliklarni davolashda qo'llaniladi.

Xalq o'rtasida shifobaxsh giyohlar organizm uchun mutlaqo zararsiz va zaharsiz va kasallik keltirib chiqarmaydi degan fikrlar mavjud. Ammo bu fikrlar giyohlarni mutaxassislar yordamida to'g'ri va oqilona foydalanilsa, bir o'simlikni ikkinchi o'simlik turi bilan almashtirib yuborilmasa, o'simliklarni bir-briga hamda inson organizmiga to'g'ri kelishini hisobga olisa, o'simliklar rivojlanishining aniq, davrlariga, miqdor hamda aniq yig'malarga, iste'mol etish usullariga rioya qilingandagina to'g'ri bo'ladi va foydalanilsa samara beradi.[7;11] Fitoterapiya bilan shug'ullangan mutaxassis shifokorlar, dorishunos hamda giyohlarning xususyatini yaxshi biladigan botanik-biolog ma'lumotli dorishunos mutaxassis bilan hamkorlikda davolash ishlarini olib borish maqsadga muvofiqdir.[12]

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abu Ali ibn Sino "Tib qonunlari" 2-kitob. Toshkent 1992 yil.
2. Ziyonet.uz. O'qituvchi uz. saytlaridan foydalanildi.

3. Madraxhimov A.S. Ibn Sino shifobaxsh o`simliklar haqida "Mehnat", Toshkent 1990 y.
4. Nabiyev M. Muxtarov M. M. Turkona davo va soda muolajalar. Ibn Sino Toshkent. 2003.
5. Ниёзова, Д. Б., Кодирова, Н. К., Курбанова, Л. М., Акбаров, Х. И., & Каттаев, Н. Т. (2019). Синтез и физико-химические свойства хитозан-кремнеземных нанокomпозиционных материалов. *Universum: химия и биология*, (6 (60)).
6. Fayzullaev, N. I., Bobomurodova, S. Y., Kurbanova, L. M., & Buronov, A. Y. (2020). The Physicochemical and Textural Characteristics of Catalysts in the Catalytic Aromatization Reaction of Propane-Butane Fractions. *International Journal of Control and Automation*, 13(4), 888-896.
7. Toshboyeva, S. Q., Hamidov, S. X., & Qurbanova, L. M. (2021). Elektrolitik dissotsiyalanish nazariyasini o`qitishni AKT asosida takomillashtirish. *Science and Education*, 2(3).
8. Qurbanova, L. M., Mullajonova, Z. S., & Toshboyeva, S. K. (2021). “NEFTNI QAYTA ISHLASH” MAVZUSINI OQITISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH. *Science and Education*, 2(3).
9. Qurbanova, L. M., & Toshboyeva, S. K. (2021). KIMYOVIY TAJRIBALAR-O`QUVCHILARNING KIMYODAN TAYYORGARLIK DARAJASINI OSHIRISHDA MUHIM OMIL. *Журнал естественных наук*, 1(3).
10. Qurbanova, L. M., & Qarshiboyev, B. I. (2021). NAVBAHOR GILLARINING GLITSERIN BILAN MODIFIKASİYALANGAN YUQORI GIDROLIZLANGAN POLIAKRILONITRIL (RS-2-3) ASOSIDA FIZIK-KIMYOVIY XOSSALARINI O`RGANISH. *Журнал естественных наук*, 1(3).
11. Яхшилик Ирсалиевич Гулбаев, Жавохирмирзо Қамариддин Ўғли Исомиддинов, & Мижғона Саттор Қизи Дадоева (2020). СИНТЕЗ СЕМИКОРБАЗОНА ПАРАОКСИБЕНЗОАЛЬДЕГИДА С МОЛИБДЕНОМ. *Science and Education*, 1 (9), 100-104.
12. Гулбоев, Я. И., & Исомиддинов, Ж. (2020). ЎСИМЛИКЛАРНИ ХИМОЯ ҚИЛИШДА КИМЁВИЙ ТАДБИРЛАРНИ ҚЎЛЛАШ. *Журнал естественных наук*, (1).